

İfade Hürriyeti Nedir, Ne Değildir?

Atilla Yayla

Prof. Dr. | İstanbul Ticaret Üniversitesi Öğretim Üyesi

liberal düşünce Yıl 19, Sayı 73-74, Bahar - Yaz 2014, s. 139 - 150.

İfade özgürlüğü ve “marjinal” görüşler

İfade özgürlüğü uygar toplumun temel değerleri ve kurumları arasında en başta geleni. Aynen genel özgürlük gibi araç olarak da amaç olarak da bir değere sahip. Dolayısıyla hem deontolojik hem sonuçsalcı zeminlerde temellendirilmesi ve savunulması mümkün.

İfade özgürlüğü insanların tek tek veya gruplar hâlinde kamusal meselelerle ilgili görüşlerini söz, yazı ve davranışlarıyla açıkça dışa vurabilmeleri anlamına gelir. Özgür toplumda büyük bir değer ve gaye çeşitliliği vardır. Bu, insanların hemen her konuda farklı görüşler ve yaklaşımlar geliştirmesine sebep olur. Her hususta tıpkısının aynısını düşünen iki kişi olması hemen hemen imkânsızdır. Birbirine çok yakın duran, neredeyse hep aynı duygu ve fikirleri paylaşıyor görünümü veren iki zatı inceleme altına alsak, mutlaka, onlar arasında bile farklılıklar olduğunu buluruz.

İnsanlar arasında farklılıklar olması iyi midir kötü mü? Bu soruya cevap vermeden önce farklılıkların doğal olduğunu, bir sapma teşkil etmeyip normal yansıttığını vurgulamamız gerekir. Bu olgu aslında yukardaki soruyu geçersizleştirir. Biz yine de bir cevap bulmaya çalışalım. Farklılıklar, elbette, özellikle kamusal kararlar konusunda insanlar arasında gerginlik ve çatışmalara sebep olabilir. Beraber yaşama kurallarını geliştirememiş veya uygulayamayan toplumlarda ise şiddet kullanımına yahut grupların birbirinden ayrılmasına yol açabilir. Bunun tarihte birçok örneği var. Ancak, gerekli ku-

ralları geliştirmiş ve mensupları arasında kurala uyma davranışı yaygınlaşmış toplumlarda farklılıklar toplum için bir nimete dönüşür.

Gerçek hiç kimsenin ve hiçbir görüşün yanılmaz tekelinde değildir. Farklı görüşlerin birbiriyle rekabeti insan zekâsını geliştirir. Alışılmış duruşların sorgulanmasına yol açar. Yeni ve heyecan verici fikirlerin ve tarzların ortaya çıkmasına zemin hazırlar. İnsan toplumlarının uzun vadede ilerlemesinin en iyi yolu budur. Hiç tereddütsüz söyleyebiliriz ki, ifade özgürlüğüne daha fazla yer veren toplumlar öyle yapmayan toplumlardan hemen her bakımdan daha başarılı olmaktadır. Hepsinden önce ve öte, kendisini ifade edemeyen insanların onurlu ve değerli bir hayat yaşaması zorlaşır. İfade özgürlüğü ortamı insanları erdem bakımından da geliştirir.

İfade özgürlüğü devletin resmî görüşlerine veya toplumda yaygın biçimde benimsenen, büyük kitlelerin doğruluğundan şüphe etmediği fikir ve inançlara aykırı görüş ve davranışların tezahür etmesine sebep olabilir. Bu yüzden devletler 'aykırı', 'marjinal' veya 'radikal' gördükleri görüşleri yasaklamaya ve toplumsal çoğunluklar bu yasakları desteklemeye meyillidir. Bu büyük bir hatadır. Yasaklama ne yasaklanan fikrin yanlışlığını ne de adına yasak uygulanan fikrin doğruluğunu ispatlar veya kuvvetlendirir. Tam tersini yapar. Ayrıca, ifade özgürlüğünü tanımayan toplumlar durağanlaşır ve dogmatikleşir. Yenilik yapma ve kendini yenileme gücünü kaybeder. İfade özgürlüğüne en çok aykırı fikirlere sahip olanlar ihtiyaç duyar. Fikir hayatı marjinal görüşlerin açıklanabildiği yerlerde zenginleşir. Bu yüzden, bir yerde ifade özgürlüğünün bulunup bulunmadığının başlıca ölçütü radikal ve marjinal görünen fikirlerin ifade edilmesine izin verilip verilmediğidir.

Türkiye'de ifade özgürlüğünün önünde çeşitli engeller var. Bunların bir kısmı siyasî – hukukî, bir kısmı toplumsal. Son zamanlarda hükümetten ifade özgürlüğü açısından uygun olmayan bazı beyanlar geldi. Daha ziyade Kürt problemi bağlamında, federal sistem ve Kürtçe eğitim talep edilemeyeceği, istemeyenin başka yerlere gidip yaşaması gerektiği ve teklerden vazgeçilemeyeceği sert, öfkeli üsluplarla söylendi. Neyden vazgeçilip neyden vazgeçilemeyeceğine sonunda toplumun kendisi karar verecektir. Bunun olabilmesi için her türlü görüşün kendisini ifade etmesine izin vermek ve kırmızı çizgilerle yolu kapamamak gerekir. Zira bir kesim kendince ifade özgürlüğünün önüne aşılmaz çizgiler çekerse başkaları da o kesime engel olacak ayrı çizgiler çekebilir. Bu süreç sonunda ifade özgürlüğü iyice budanmış olur ve bundan tüm toplum zarar görür. Bir diğer önemli mesele, gittikçe popülerleşen 'nefret söylemi' anlayışı. Yakında yasal düzenlemelere tabi tutulması muhte-

mel nefret suçu ve nefret söylemi yaklaşımları ifade özgürlüğüne ağır darbeler indirme potansiyeline sahip. (Bu konuyu bir başka yazıda ele alacağım).

Bırakın her talep ve görüş -ama her talep ve görüş- kendisini serbestçe ifade etsin. Bunların yanlış olduğuna inananlar aynı düzlemde ve aynı tarzda onlara cevap versin. Uygar toplum budur, uygarlık böyle gelişir.

İfade hürriyeti ne değildir?

İfade özgürlüğünün çok önemli olduğunu kabul etmeyen yok. Ayrıca, bu kavramı kullanan herkesin onun içeriğini ve açılımlarını tam manasıyla bildiğini varsayıyoruz. Gerçekten öyle mi?

İfade özgürlüğünü hükümetle ilgili olarak da tartışıyoruz. İşten çıkartılan bazı gazetecilerin hükümetin müdahalesi yüzünden böyle bir muameleye maruz bırakıldığı iddialarını çok sık duyuyoruz. Kimileri bunun bu kişilerin ifade özgürlüğünün ellerinden alınması anlamına geldiğini söylüyor. Hatta, 'filan gazetecinin, falan yazarın gazetelerde yazamadığı bir Türkiye'de ifade/basın özgürlüğünden söz edilebilir mi?' diye soranlar olduğu gibi medyanın tamamıyla hükümetin kontrolüne geçtiğini, 'özerk ve bağımsız medyanın' kalmadığını ön süren insanlar da çıkıyor. Gerçekten öyle mi?

Demokratik ülkelerde basın özgürlüğü bir olmazsa olmazdır. Buna rağmen, hiçbir demokraside medya devletten tamamen bağımsız değildir. Bunun sebebi, medya ile devletin, birbirini sevmesinden çok, birbirine muhtaç olmasıdır. M. Roskin'in işaret ettiği üzere, medyanın en büyük haber kaynağı devlettir. Devletin en çok ihtiyaç duyduğu rıza üretme ve manipülasyon aracı medyadır. Bu yüzden, medya ve devlet adı konulmamış bir ortaklık yapar. Bu mutlu beraberlik geçici olarak bozulduğunda (ki bu yeterince sık olmaz), sade vatandaşlar skandallardan, rezaletlerden, vahim yanlışlardan haberdar olur. Bunun tipik bir örneği ABD'de vuku bulan meşhur Watergate skandalıdır.

Türkiye'de bugünlerde sarsılmakta olan medya düzeni 1960 darbesinden sonra kuruldu. Darbeciler medyayı kendilerinin sivil ayaklarından biri olacak şekilde düzenledi. Gazetelere kâğıt sübvansiyonlarıyla ve resmî ilanlarla maddî destek vermeye başladı. Bunun bedeli, elbette, sisteme ve devlete sadık kalmaktı. Bu çerçevenin dışına çıkmaya teşebbüs eden yayın organları hep oldu, ama bunlar son derece cılız kaldı ve sistemin rengini değiştiremedi. Bu ittifak devletin çizgisinden sapan politikacılara karşı etkili şekilde işletildi. Medya seçilmiş hükümetlerle ve başbakanlarla devlet adına kavgaya girmekten çekinmedi, çünkü, asıl gücün devlette olduğunu bilmekteydi. Daha demokrat görüldüğü günlerde Demirel bunu tecrübe etti. Özal da nasibini

aldı ve tek adamlıkla, diktatörlükle suçlandı. Şimdi söz konusu medya aynı eleştiri ve suçlamaları Erdoğan'a yöneltiyor. Özal bu saldırılara sübvansiyonları kaldırarak cevap verdi. Bu adım medyanın ana aktörlerini daha da sınırlendirdi. Erdoğan medyayı çeşitlendirmeye çalıştı ve bir ölçüde başarılı oldu. Yine de medyada ana düzen çok değişmedi. Bugün basılı medyanın yaklaşık üçte ikisi Erdoğan muhaliflerinin elinde.

Şüphe yok ki, iddialar doğruysa, hükümetin medyaya insanların işlerini kaybetmelerine sebep olacak şekilde müdahale etmesi onaylanamaz. Bu tür müdahalelere kesin çözüm için devletin ekonomiden tamamen çekilmesini sağlamak gerekir. Ancak, sağlıklı yorum yapabilmek için, müdahale iddialarının hangilerinin gerçek hangilerinin dedikodu olduğunun ikna edici delillerle bilinmesi lâzım. Başbakan'ın köşe yazarlarıyla direkt polemige girmesini ve sert sözler sarf etmesini de hem yanlış, hem basın özgürlüğüne zarar verici, hem de siyaseten irrasyonel buluyorum. Köşe yazarlarıyla elbette 'kavga' edilebilir, ama bu kavgayı alt seviyede ve daha ziyade hükümet dışındaki politikacıların veya diğer gazetecilerin vermesi münasip olur. Aksi takdirde, hükümet medyaya haksız müdahalelerde bulunuyor izleniminin doğması kaçınılmazdır.

İşten çıkartılan köşe yazarlarının ifade özgürlüklerinin elinden alındığı tezi ise temelsiz. Bu durumda olan, söz konusu gazetecilerin, ifade özgürlüklerini değil, gelir getiren işlerini ve ellerindeki araçlardan birini kaybetmesidir. İfade özgürlüğü bir negatif özgürlüktür. Olması için kişinin kendini ifade etmesinin diğer bireyler ve devlet tarafından engellenmemesi yeterlidir. Görüş ve kanaatlerini ifade etmek için hangi araçları kullanabileceği kişinin kendi imkân, çevre ve kabiliyetlerine bağlıdır. Başka bir bireyin veya kurumun ona bir ifade aracı, meselâ bir gazete köşesi sağlaması mecburiyeti yoktur. Köşesi olmayan bir yazarın ifade özgürlüğüne sahip olmadığını söylemek yanlış, bazı ifade araçlarına sahip bulunmadığını söylemek doğrudur. Bunun ayırdına varmazsak, meselâ, köşe sahibi olmayanların, bir televizyon programı yapamayanların, kitap yayınlamayanların ifade özgürlüğü yoktur gibi gülünç sonuçlara varırız.

Bana öyle geliyor ki, ifade/basın özgürlüğü için en iyisi, tarafsızlık filan değil, uygun hukukî mevzuata ve siyasî tavra ilâveten, medyanın çoğullamasıdır. Yani her çizgiyi benimseyen, her meşrepten gazetelerin ve gazetecilerin olmasıdır. Bu çoğulculuğun yaratacağı rekabet ve karşılıklı denetim biz vatandaşların yanıltılmasını ve aldatılmasını engeller. Bu sayede alternatif bilgi, haber ve yorum kaynaklarına başvurarak sağlamalar yapabilir ve manipüle edilmenin önüne geçebiliriz.

İfade özgürlüğü, kişilik hakları ve internet regülasyonu

İfade özgürlüğü bir temel özgürlük olarak her dönemin şartları içinde yeniden yorumlanmak zorunda. Bu belki de tüm özgürlükler için geçerli. Yazının gelişmesinden önce ifade özgürlüğüyle ilgili temel sorunsal insanların konuşarak tercihlerini ve görüşlerini keyfî bir engelle karşılaşmaksızın dile getirip getiremeyecekleriydi. Yazıya geçilince yazma faaliyeti etrafında ifade özgürlüğü tekrar tartışıldı. Matbaanın yaygın kullanıma girmesi çok daha büyük tartışmalara yol açtı. Aynısı radyonun peşinden de yapıldı. Hele televizyon ifade özgürlüğüne inanılmaz bir boyut kazandırdı, çünkü işitsel malzemenin görsel malzemeyle desteklenmesi yayın organlarının mesajlarını hem müspet hem menfi anlamda çok daha etkili hâle getirmekteydi. Bugünün sıcak konusu ise internet ortamında ifade özgürlüğü.

İnternet ile ifade özgürlüğü arasındaki ilişki henüz diğer iletişim araçlarıyla ifade özgürlüğü arasındaki ilişki kadar net ve oturmuş kurallara bağlı değil. Bunun bir sebebi internetin hayatımızda nispeten yeni olması. Bir diğer sebebi internetin diğer iletişim araçlarından birçok bakımdan farklılık göstermesi. Özetle söylemek gerekirse, internet iletişim araçlarının sahipliğini ve kullanımını adem-i merkezileştirdi ve demokratize etti. Bunun birçok bakımdan önemli faydalar sağladığı açık. Ancak, internet aynı zamanda yeni problemler de ortaya çıkardı. Sahte veya anonim kimlikler kullanan kişi ve grupların başkalarının kişilik haklarına yönelik arsızca ve vicdansızca saldırılar yapmasına imkân hazırladı. Bugün internet âleminde küfür, hakaret, tehdit, mahremiyetin ihlâli, iftira gibi şeylerin neredeyse haddi hesabı yok. Kişilik haklarına insanların hayat hakkını tehdit boyutlarına ulaşan saldırılar yapılabiliyor. Bu yüzden, internet âleminin de ister istemez bir regülasyona tâbi tutulması gerekiyor. Bunun en iyi yolu, toplumun bu işi yapması. Ancak, bunun uzun zaman alabileceğini ve bazı insanlara ağır bedeller yükleyebileceğini gerekçe göstererek, birçok ülkede devletler internetin regüle edilmesine müdahil olmuş durumda. Bununla beraber, devlet müdahalelerinin asıl veya daha önemli sebebinin birey haklarını değil devleti korumak olduğu da rahatlıkla söylenebilir. Demokrasilerle anti-demokratik rejimler arasında bu bakımdan sanıldığından daha az fark var gibi.

İnternet âleminin regülasyonunda göz önünde tutmamız gereken tek diğer ifade özgürlüğü değil. Ona ilâveten kişilik haklarının korunması da hesaba katılmak zorunda. Yani iyi bir regülasyon bir taraftan ifade özgürlüğünü azamî ölçüde korumalı diğer taraftan da kişilik haklarına maksimum korumayı sağlamalı. Özgürlükle ilgili bütün bilgim bana her özgürlüğün bir sorum-

luluk getirdiğini gösteriyor. İnternet âleminde ifade özgürlüğünün bunun dışında kalması elbette düşünülemez.

Hükümet TBMM'den geçirdiği internet regülasyonu etrafında yoğun tartışmalar yapılıyor. Benim görebildiğim kadarıyla bu regülasyon ne siyasî ve toplumsal muhalefetin söylediği kadar kötü ne de hükümet çevrelerinin iddia ettiği kadar iyi. İyi tarafları da var kötü tarafları da.

İyi taraflarından başlayalım. Regülasyonun kişi hakları konusunda hassasiyet göstermesi, kişilik haklarının potansiyel ihlâli vakalarında gecikmenin verebileceği zararları önlemek için hızlı hareket etmeyi amaçlaması iyi. Aynı şekilde, muhtemel yasaklama ve engellemelerin idarî otoritenin kendi inisiyatifleriyle değil bireysel ve kurumsal şikâyetle doğabilecek olması, bütün bir web sitesinin değil sadece ilgili linkin engellenmesi, idarî kararın son nokta olmayıp nihai sözü yargının söyleyecek olması da iyi.

Kötü taraflarına gelince. Regülasyonun sıradan insanlarla kamuya mal olmuş, özellikle siyasî ve bürokratik kamusal otorite kullanan bireyler arasında özel alanın genişliği açısından farklılık olması gerektiğini dikkate almaması hata. Bu çerçevede, özel kuruluşlara değil ama kamu kurumlarına başvuru hakkının verilmesi de şeffaf yönetim ilkesine aykırı olabilir. Hızlı hareket etme arzusunun, yargıyı bir şekilde devreye sokmak yerine idarî otorite üzerinden gerçekleştirilmek istenmesi ilgili bürokrate olmaması gerektiği kadar geniş bir takdir yetkisi verebilir. Yetki artması ister istemez keyfîlik ihtimâlini artırır. Ayrıca, bürokratik takdir yetkisi kamusal figürlerin ve kamu otoritesi kullanan kişi ve kurumların eleştirilmesini zorlaştıracak, bazı durumlarda imkânsızlaştıracak şekilde kullanılabilir.

Bu konuyu tartışırken temas edilmesi gereken bir diğer husus internet regülasyonu karşısında takınılan tavırların tutarlılığı. İfade özgürlüğünü eskiten beridir kategorik olarak savunanların yeni regülasyonu eleştirme ve düzeltilmesini talep etme hakkı var. Ancak, aynı hakka yeni regülasyonu topa tutanlardan bazılarının sahip olduğu şüpheli. En azından bunların tavırlarının samimiyetten uzak olduğu açık. Türkiye AİHM'de ifade özgürlüğünden en çok hüküm giyen ülkelerden biri. Bu mahkûmiyetlerin çoğu 5816 sayılı Atatürk'ü koruma kanunundan alınıyor. Bu kanuna karşı çıkmayan herkesin, internette veya başka bir mecrada ifade özgürlüğü savunusu yapmadan önce bir samimiyet testinden geçmesi gerekir. Biliyoruz ki, bu çevrelerin söz konusu kanuna bir itirazları yok. İtiraz ne demek, onun sivil vatandaşlara karşı şiddetle işletilmesi için tahrik, teşvik ve linç kampanyası açma gibi yollara başvurdukları örneklerle sabit.

Sonuç olarak, ifade özgürlüğünü korumayla kişilik haklarını korumayı daha iyi bağdaştıran bir regülasyon yapılması mümkündür.

İfade hürriyeti ve akademisyenler

İfade hürriyeti herkes için önemli ama gazeteciler, politikacılar ve akademisyenler için bilhassa mühim. Bunun sebebi, bu kimselerin işlerinin doğrudan doğruya ve ağırlıklı olarak, hatta bazı durumlarda tamamen, ifade özgürlüğüne dayanması. Bu elbette bu kimselerin ifade özgürlüklerinin kendi başına diğer insanların aynı özgürlüklerinden daha kıymetli olduğu anlamına gelmiyor, yalnızca, meslekî faaliyette ifade özgürlüğüne doğrudan dayandıklarını gösteriyor. Ayrıca, bu kimselerin işlerinin açık kamusal boyutları var. Meselâ politikacıların söz ve icraatları doğrudan doğruya kamuyla ilgili. Bu yüzden çok geniş ifade özgürlüğüne sahip olmaları gerekir. Nitekim, politikacılara Meclis kürsüsünde neredeyse sonsuz ifade özgürlüğünün verilmesi ve kürsüde söylediklerinden -teorik olarak- sorumlu tutulamamaları bunun işareti ve gereği. Gazetecilerin geniş bir ifade özgürlüğünden yararlanması da onların kişiliklerinin üstünlüğünden veya gazeteciliğin kutsallığından değil, halkın kamusal işlerden, onların yapılış şekline ve sorumlularından haberdar olma ve kamusal otorite sahiplerini sadece seçim zamanı değil her zaman eleştirme ve denetleme hakkına sahip olmasından.

Akademik özgürlük dediğimiz şey akademisyenlerin doğrudan doğruya araştırma konularını, metotlarını serbestçe seçebilmeleri ve araştırmalarının sonuçlarını kamuyla çeşitli yol ve araçlarla paylaşabilmeleri anlamına geliyor. Akademik özgürlük varsa araştırmalarının sonuçlarından ve yorumlarından dolayı akademisyenlerin başı derde girmez. Kuşkusuz bu akademisyenlerin her çalışmasının ve ulaştıkları her sonucun kutsanmasını gerektirmez. Bazen akademisyenler kasıtlı veya kasıtsız, önyargıdan veya yanlış metotlardan dolayı saçma sapan şeylere imza atabilirler. Ancak, bunların açıklanması, paylaşılması da akademik özgürlüğe girer. Diğer mal piyasalarında olduğu gibi fikirlerde ve akademik çalışmalarda da bir piyasa veya bir camia vardır ve bir akademisyenin yazılarının, araştırmalarının kalitesi bu piyasa veya camia içinde kendi kurallarına uygun olarak test edilir.

Akademisyenlerin ifade özgürlüğünü kullanarak yaptığı açıklamalar iki alanda toplanır. İlki uzmanlık alanlarıdır. Bu konu akademik camianın değerlendirmelerine bilhassa açıktır. Yazılan kitaplar ve makaleler bilimsel standartlar açısından değerlendirilir ve kısmen veya tamamen eleştiriye veya övgüye tabi tutulabilir. Uzman olmayan kimselerin bu alana nüfuz etmesi hayli zordur. İkincisi genel kamusal meselelerdir. Burada akademisyenler her va-

tandaş gibi görüşlerini serbestçe açıklarlar. Hem alan bilgisine sahip insanlar hem de başka kimseler tarafından bu açıklamalar değerlendirilebilir. Görüş açıklayan herkes gibi akademisyenlerin de eleştiriye açık olması beklenir.

Türkiye’de üniversite sistemi büyük ölçüde devlet kontrolünde. İki tip üniversite var: Devlet üniversiteleri ve vakıf üniversiteleri. Yükseköğretimi kendi alanı olarak gören devlet felsefesi şimdiye kadar hem özel okullara hem de vakıf okullarının tümüyle kendi kendisini idare eder statüye kavuşturulmasına izin vermedi. Meselâ, ideolojik endoktrinasyon dersleri olan Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi dersleri vakıf üniversitelerinde de okutulmak zorunda.

Kendilerinden çok şey beklenmesine rağmen üniversitelerin fikir hayatına ve kamusal tartışmalara katkısı olması gerekenin çok altında. Bunun en önemli sebebi akademisyenlerin büyükçe bir bölümünün ürkek, renk veremeye hevesiz ve hatta bazı durumlarda fikirsiz olması. Bir diğer sebep YÖK sisteminin üniversite hocalarının bağımsızlığını ciddi oranda azaltması. Bunun çok hoş bir durum olmadığı ortada. Son yapılan yönetmelik değişikliği etrafındaki tartışmalar bu yüzden anlamlı ve yararlı.

Üniversiteler bir bütün olarak resmî bir görüşe sahip olamaz, çünkü onun bileşenleri farklı fikir ve görüşlere sahiptir. Bu yüzden üniversiteler şu veya bu konuda tüm mensuplarını bağlayacak açıklamalar yapmamalıdır. Buna karşılık, bileşenler, tam bir serbestlik içinde hem uzmanlık alanlarında hem genel ülke meseleleri hakkında görüş açıklayabilmelidir. Böyle yaparlarsa başlarına kötü bir şey geleceği endişesi taşımamalıdır. YÖK kendi mevzuatının bununla ilgili her parçasını bu istikamette yenilerse memlekete çok faydalı bir iş yapmış olur. Bunu yapabilmesi için de, kuruluşuna ve mevzuatına egemen anti özgürlükçü felsefeyi sarsıcı şekilde sorgulayacak kadar cesur olması gerekir.

İfade özgürlüğü kimin hakkı?

İfade özgürlüğünün ne olup ne olmadığını bazılarına bir türlü anlatamadım. Dilim döndüğünce, kalemim yazdığınca ve somut bir olay üzerinden bir kere daha anlatmaya çalışayım.

İfade özgürlüğü bireyin özellikle kamusal meselelerle ilgili görüşlerini bir cezaî yaptırımla karşılaşma tehlikesi ve uygulaması olmadan dile getirebilmesi hakkıdır. Pozitif değil negatif niteliklidir. Bu şu anlama gelir: Bir birey, erişebildiği, kullanımına açık yol ve araçlarla fikirlerini açıklamaktan hukukî yaptırımlarla desteklenecek şekilde caydırılmıyorsa, engellenmiyorsa ifade özgürlüğüne sahiptir. Başka bir deyişle, ifade özgürlüğü kişinin fikir ve

kanaatlerini uygun gördüğü ve kullanabildiği araçlarla dışa vurabilmesidir. Bu araçların neler olacağı genel ortama ve kişinin imkân ve kabiliyetlerine bağlıdır. Bir kimsenin ifade özgürlüğüne sahip olması için kimsenin ona herhangi bir araç sağlama yükümlülüğü yoktur. Yani ifade özgürlüğü pozitif bir hak değildir. Onu pozitif hak olarak kabul edersek asla yeterli ifade özgürlüğü seviyesine çıkamayız, teorik olarak da olsa insanları bu hakka sahiplik bakımından eşitleyemeyiz.

Meselâ, yıllarca bir gazetede çok yüksek maaşlar alarak yazan bir köşe yazarı şu veya bu sebeple gazetesi tarafından işten çıkartıldığı zaman bu onun ifade özgürlüğünün engellendiği, çığnendiği anlamına gelmez. Sadece bir iş ilişkisini ve dolayısıyla kolay ve tatlı gelirlerini kaybettiği anlamına gelir. Hâlen iki televizyonda program yapan ve her an yazacak bir yer bulma imkânı olduğu hâlde sanki ona yazdırmak ahlâkî ve hukuki borcuymuş gibi kendisini işten atan gazeteyi suçlayan bu gazetecinin ifade özgürlüğünün ihlâl edildiğinden bahsetmesi sıkıldığımız anlarda bizi güldürerek rahatlatacak bir komiklik olmanın ötesine geçemez.

İfade özgürlüğü felsefî bir ilke olarak yüksek bir değer taşımasına rağmen pratikte her problem bu ilke açısından kolayca ve tutarlı şekilde izah edilemeyebilir, çözülemeyebilir. Bir defa, tek özgürlük-hak ifade özgürlüğü değildir, başka haklar ve özgürlükler de vardır. Örneğin, sözünü ettiğim gazetecinin toplumsal baskıyla eski yerine dönmeye çalışması mülkiyet hakkının ihlâli sonucunu verebilir. İkincisi, korunması gereken sadece ifade özgürlüğü değildir, başka değerler de vardır; kişilik haklarının korunması bunlardan biridir. İkisinin çatıştığı durumlarda birini diğerine feda etmek yerine makul bir denge kurmaya çalışmak gerekir. Söz gelişi, bir kadının izni olmadan alınan çıplak fotoğrafları rızası dışında milyonlarca insanın ulaşabildiği sanal mecralarda servis ediliyorsa, kişinin mahremiyet hakkının korunması en az ifade özgürlüğü kadar önem taşır. Bu durumda orantısız tepkiye ve kolektif cezalandırmaya gitmeden mağdurun kişilik haklarını korumanın bir yolu bulunmalıdır. Bu ise elbette sanal medya şirketlerinin yerel hukuk makamlarıyla işbirliğine bağlıdır.

Türkiye’de hemen her kesimde sergilenen çifte standartlılık ifade özgürlüğü alanında da görülüyor. Bazıları, sevmedikleri yayın organlarının veya kişilerin ifade özgürlüğünün ihlâl edilmesini görmezden gelebiliyor, hatta bazen onaylayabiliyor. Son örnek YSK’nın Ahaber televizyon kanalına 45 yayın durdurma cezası vermesi. Bakıyorum, ifade özgürlüğü için mangalda kül bırakmayan kimileri bu olay karşısında kulaklarının üstüne yatmış durumda.

YSK bir kamu kurumu. Cezaların gerekçesi yasaklara uyulmaması ve partilere haberlerde eşit yer verilmemesi. Tamamen yersiz gerekçeler.

Bir defa, yasaklar ihlâl edilmişse bile, somut zarar gören bir kimse olmadığına göre, buna sembolik veya makul bir ceza düşünülmesi gerekir. Partilere eşit yer vermemenin ceza sebebi yapılması ise çok saçma. TRT söz konusu olsa bu gerekçenin bir mantığı olabilir. Çünkü TRT bir kamu kurumu ve herkesten alınan paralarla oluşan fonlara dayanarak yayın yapıyor. Özel televizyon ise adı üstünde özel. Neden özel bir televizyon herkese eşit yer vermek zorunda kalsın? Diğer televizyonlar aynı kıstasla nerede duruyor? Meselâ Doğan medyası ve Cemaat medyası AK Parti'ye seçim süreci boyunca diğer partilerle eşit yer verdi mi? Yoksa söz konusu televizyon hükümete yakın olduğu için mi cezalandırılıyor?

Ahaber'e verilen cezalar açıkça ifade özgürlüğüne aykırıdır. İfade özgürlüğü sadece imtiyazlı kişilerin ve kesimlerin değil herkesin hakkıdır. Bu olayla ifade özgürlüğünü savunduğunu iddia edenlere samimiyetlerini kanıtlamak için bir fırsat çıktı. Buyrun arkadaşlar, meydan sizin.

İfade özgürlüğünü anlamak

İfade özgürlüğü bireyin özellikle kamusal meselelerle ve otoritelerle ilgili görüş ve kanaatlerini başına 'kötü bir şey' gelmeden açıklayabilme hakkına sahip olmasıdır. Bu kötü şey diğer insanlar, gruplar ve bilhassa kamu gücünü kullanılabilen otoriteler tarafından gerçekleştirilebilir. İfade hürriyeti negatif karakterlidir. Bunun anlamı kişinin ifade özgürlüğüne sahip olması için var olması gereken şeyin onun kendini ifade etmekten engellenmemesidir. Tersinden bakarsak, ifade özgürlüğü pozitif bir özgürlük değildir; yani ifade özgürlüğünü kullanması için kişilere üçüncü şahıslar (veya bazı organlar) tarafından bir araç sağlanmasını gerektirmez. Kişiler tarafından hangi ifade araçlarının kullanılabileceği bir taraftan genel ortama diğer taraftan kişinin imkân ve kabiliyetlerine bağlıdır. Kişiler bu bakımdan teorik olarak eşit fakat fiiliyatta eşitsizdir. Meselâ, ağzı iyi laf yapan biri, iyi konuşamayan birine göre daha avantajlıdır. Eli iyi kalem tutan biri de tutmayan birine karşı. Ancak, bilinçli olarak teşhis edilebilir bir özne tarafından yaratılmadıkları sürece bu farklılıkların ifade özgürlüğü açısından hak edilmemiş eşitsizlikler teşkil ettiği söylenemez.

Meseleleri felsefî düzlemde ve ilke seviyesinde tartışmak heyecan verici ve nispeten kolaydır. Ancak, gerçek hayat daima kitaplardan daha karmaşıktır. Bu yüzden, kâğıt üzerinde mükemmel görünen ilkelerin nasıl uygulan-

çağı ve yorumlanacağında insanlar arasında ciddî ihtilâflar çıkabilir. İfade özgürlüğü de bu durumdadır. Seri kitap basma imkânının olmadığı zamanlarda ifade özgürlüğü deyince daha çok her şeyin konuşulup konuşulamayacağı tartışılırdı. Binlerce kitabı kısa sürede basma imkânı doğunca düşünürler bu sefer ifade özgürlüğünün ne demek olduğunu ve sınırlarının olup olmayacağına, olacaksa nerede olacağını kitap üzerinden tartışmaya başladı. Renkli fotoğraf basma teknolojisi gelişince yeni bir tartışma doğdu. Meselâ, pornografik dergilerde çıplak insan fotoğrafları konulması ifade özgürlüğü kavgalarını tekrar alevlendirdi. Kimisi bu fotoğrafların basımının ifade özgürlüğüne girdiğini kimisi girmediğini söyledi. Aynı ülkeler içinde bile farklı zaman dilimlerinde farklı görüşler ortaya çıktı. Başlangıçta bu malzemeler daha az ifade özgürlüğü sınırları içinde görülürken zamanla bazı toplumlarda ifade özgürlüğü onları da kapsayacak genişlikte yorumlanmaya başladı. Televizyon ifade özgürlüğü tartışmalarına başka bir boyut kazandırdı. Hem görsel ve işitsel olanı birleştiren yeni bir mecraydı hem de sınır aşma özelliği vardı. İnsanların televizyon üzerinden ifade özgürlüğünü tartışması, irdelemesi zaman aldı. Bu konuyla ilgili kimi ihtilâflar hâlâ tam olarak çözülemedi.

Görüldüğü üzere, ifade özgürlüğü bir temel hak olarak var olmaya devam ediyor ama insanların kendini ifade etmede kullanabileceği yeni araçlar ortaya çıktıkça tekrar tekrar tartışmaya açılıyor. Bunda şaşılacak bir şey yok; zira insanlar yaşadıkları ortamdan etkilenirler ve hemen hemen her düşünen kafa bildiği araçlar çerçevesinde tartışma yapabilir. Örneğin, John Milton, John Locke, J. Stuart Mill gibi ifade hürriyeti bakımından önemli isimler televizyon üzerinden bir ifade özgürlüğü tartışması yapamazdı, çünkü onların zamanında televizyon yoktu. Zamanın akışı içinde, araçlar arttıkça kaçınılmaz olarak ifade özgürlüğünün ne olduğu, nerede başlayıp nerede bittiği, diğer değerlerle çatışması hâlinde neler yapılması gerektiği tartışmaları yapıldı. Bundan sonra da yapılacak.

Şimdinin önemli bir konusu sosyal medya denen aslında sanal medya denmesi gereken ortamlarda ifade özgürlüğü. Sanal medyanın bazı özellikleri var. Radyo ve televizyon gibi kolayca sınır aşıyor. Hem ifade özgürlüğü araçlarına bir yenisini ekliyor hem de eski bazı araçlara yeni boyutlar kazandırıyor. Ama beraberinde yeni problemler ve tartışmalar da getiriyor. Örneğin, sanal medyanın iç hukuk sistemleriyle ilişkisi ne olacak? İnsanlar bu mecralarda hak ihlâline uğradıkları kanaatine vardıkları zaman ilgili şirketin yerleşik olduğu ülkede mi kendi ülkesinde mi harekete geçmesi gerekecek? Yoksa zamanla ulus üstü hukuk mercileri mi doğacak? Diğer araçlar için söz konusu olduğu gibi, sanal medyada ifade özgürlüğü başka değerlerle, meselâ mahremiyetin korunmasıyla çatışınca ne olacak? Hangi değere öncelik ve-

rilecek? Sanal medyada birinin kasıtlı olarak bir banka hakkında iflas ediyor söylentisi yayması ifade özgürlüğüne girer mi girmez mi? Devletlerin sanal medyayı vatandaşları hakkında fişlenecek bilgi toplamak için kullanmasının önüne nasıl geçilecek? Dev şirketlerin sanal medyadan müşterileri hakkında bilgi toplamasına ve bu bilgileri pazarda satılacak ticarî meta hâline getirmesine izin verilecek mi verilmeyecek mi? Verilmeyecekse kim vermeyecek ve buna nasıl engel olacak?

İfade özgürlüğüyle ilgili olarak bunlar ve benzer meseleler yokmuş veya çoktan çözülmüşmüş gibi konuşmak, ifade özgürlüğüne değer verildiğinden ziyade ifade özgürlüğünün muhtevassından ve açılımlarından yeterince haberdar olunmadığını gösterir.